

Ludwig von MISES

Socialismus: ekonomická a sociologická analýza

Praha, Liberální institut 2019, 583 s., ISBN 978-80-86389-65-3.

Každý posluchač kurzů ekonomie se na českých vysokých školách setká v úvodu prvního semestru s vysokoškolskou učebnicí Roberta Holmana. Ta základy ekonomické vědy uvádí konstatováním, že ekonomie je věda o lidském jednání.¹ Málolteřný student v tu chvíli tuší, že se již nyní setkává s Ludwigem von Misesem: pro stoupence moderní ekonomie uctívaným a glorifikovaným géniem, pro stoupence moderních dirigistických směrů pohrdaným a vysmívaným ekonomem a dogmatickým tmářem.

Jak bylo u drtivé většiny ekonomů narozených v devatenáctém století na území podunajské monarchie zvykem, Ludwig von Mises vystudoval právnickou fakultu Vídeňské univerzity a tamtéž posléze působil jako mimořádný profesor. V roce 1934 však Mises Vídeň opustil a do roku 1940 pracoval v Ženevě, odkud emigroval do USA. Zde učil až do své smrti na univerzitě v New Yorku. Mezi jeho nejvýznamnější práce patří vedle *Socialismu* jeho metodologické opus magnum *Lidské jednání: pojednání o ekonomii*.²

V tomto zásadním díle Mises rozvíjí metodologii rakouské školy.³ Ekonomii považuje za integrální součást vědy o lidském jednání, praxeologii.⁴ Metodologie rakouské školy se stejně jako Misesova vyznačuje metodologickým individualismem. Kolektivní entity (jako státy či instituce) tyto školy sice nepopírají, ale považují je za pouhé abstrakce, které nemají vlastní rozum, cíle ani způsobilost jednat. To vše je vlastní pouze jednotlivcům. Druhým metodologickým specifickým, které přibližuje výsledky výzkumu rakouské školy historické vědě, je odmítání matematizace ekonomie. „Dle Rakušanů je používání kvantitativních metod

1 Robert HOLMAN, *Ekonomie*, Praha ©2016, s. 1.

2 Ludwig von MISES, *Lidské jednání: pojednání o ekonomii*, Praha 2006.

3 Rakouská (Vídeňská) ekonomická škola nazývaná též subjektivně-psychologická či škola mezního užitku. Za zakladatele je považován Carl Menger a jeho žáci Eugen von Böhm-Bawerk a Friedrich von Wieser.

4 Dle Misesa existují dva hlavní obory vědy o lidském jednání: praxeologie a historie. Dle něhož je historie sbírkou a systematickým uspořádáním všech zkušenostních dat, týkajících se lidského jednání. Zabývá se konkrétním obsahem lidského jednání. Studuje veškeré lidské počínání v jeho nekonečné mnohosti a rozmanitosti a každý individuální lidský akt se všemi nahodilými a specifickými důsledky. Prozkoumává myšlenky, které jednajícího člověka vedou, i důsledky uskutečněných jednání. L. von MISES, *Lidské jednání*, s. 29–30.

v ekonomii samoučelné, vede jen k zamlžení podstat ekonomických jevů a brání jejich pochopení.“⁵

Na základě této metodologie bylo vystavěno i Misesovo dílo *Socialismus: ekonomická a sociologická analýza*, v originále *Die Gemeinwirtschaft: Untersuchungen über den Sozialismus*, z roku 1922. V tomto bodě se nabízí otázka, proč vlastně recenzovat sto let staré dílo? V prvé řadě proto, že český překlad spatřil světlo světa teprve v roce 2019. V řadě druhé se nám více než o recenzi jedná o reflexi knihy, o exkurz do ekonomie rakouské školy, jíž by historická věda postkomunistické konsolidující se země neměla opomíjet. Otázka vztahu historie a ekonomie je o to náležitější, že žijeme v době zjištěné diskuze mezi tradicionalisty a revizionisty (lze-li tak nazvat jednotlivé strany sporu o interpretaci nejen hospodářských dějin Československého socialismu).

Misesovo dílo tak opět nabývá na své původní aktuálnosti. Ve své době se totiž jednalo o příspěvek ke sporu o ekonomickou racionalitu socialismu, jehož byl Mises klíčovým aktérem.⁶ Mises byl v průběhu sporu spolu s dalším Rakušanem, držitelem Nobelovy ceny za ekonomii Friedrichem Augustem von Hayek, nekompromisním obhájcem liberalismu, soukromého vlastnictví, nedotknutelnosti občanských svobod a odmítání státních zásahů. F. A. Hayek v předmluvě k americkému vydání *Socialismu* z roku 1981 mimo jiné napsal: „Mises se k ekonomické teorii přivedla nespokojenost se způsobem, jakým hospodářští historikové interpretovali prameny“ (s. 25). V tomto směru se domnívám, že historická věda nedošla podstatné změny a že i současné hospodářské dějiny jsou mnohdy psány historiky, neznalými ekonomických teorií.

Misesův styl vědecké práce a jeho rozkládání řešených problémů je specifický svojí přímou a jasnou argumentací. Jeho práce lze číst od kapitoly vprostřed knihy, aby pak čtenář pokračoval ke kapitole první a následně dle libosti kupříkladu k poslední. Autor se nevyžívá v intelektuálních konstrukcích, které by se prolínaly na různých místech jeho díla. Postmoderní vršení pojmů nedávajících v konečném důsledku žádný smysl u Misesa nehrozí. Většina kapitol je vystavěna tak, že autor

---

5 Robert HOLMAN, *Dějiny ekonomického myšlení*, Praha 4 2017, s. 246.

6 V průběhu 20.–40. let probíhaly diskuze o efektivnosti a racionalitě socialistické ekonomiky. Dle Misesa byly předpokladem ekonomické kalkulace fungující trhy statků a výrobních faktorů, kde se utvářejí ceny. Socialistické hospodářství nemá fungující trhy a ceny určuje administrativně, chybí tak relevantní ukazatelé vzácnosti pro ekonomickou kalkulaci a plánování je neefektivním plýtváním. Srovnej: Pavel SIRŮČEK, *Hospodářské dějiny a ekonomické teorie: (vývoj, současnost, výhledy)*, Slaný 2007, s. 409.

v úvodu rozebere holý problém, dále uvádí argumenty názorových oponentů a na závěr podává vlastní protiargumenty.

Dalším specifickým znakem jeho díla je nekonečný vnitřní dialog, kdy Mises nachází problematika místa své argumentace, odhaluje je a opět trpělivě argumentuje. Čtenář tak mnohdy nabývá dojmu, že autora nachytal u nedostatečné obhajoby jeho závěrů, aby o pár stran dál zjistil, že jeho vnitřní výtka již není aktuální. Sám autor proklamuje, že se zdržuje hodnotových soudů.⁷ Ovšem na několika místech v publikaci se nevyhne popíchnutí svých názorových oponentů, což může drobně znepríjemňovat plynulou četbu.

Mises měl obrovský oborový záběr, ostatně tak jak tomu většinou bývalo u intelektuálů vychovaných ještě před první světovou válkou. Za jeho hlavní obory však lze považovat především ekonomii, historii a právo. To se odráží i ve struktuře *Socialismu*, kde se určité části věnují vyvracení socialistických idejí z hlediska ekonomické teorie, ale také užívá argumentů historiografie.

Mises rozčlenil svoji bezmála šesti set stránkovou knihu na pět částí, přičemž epilog napsaný v padesátých letech minulého století by si zasloužil označit za část šestou. Vliv právnické fakulty je zřetelný již při nahlédnutí do obsahu. Mises zachovává takové členění, jaké mají římskoprávní spisy: Tedy do čtyř úrovní, kdy autor knihu dělí na části, oddíly, fragmenty a paragrafy. Toto členění respektuje i české vydání a odpovídá druhému vydání německému z roku 1932.⁸

České vydání je opatřeno čtyřmi předmluvami⁹ a úvodem, na něž již navazuje první část knihy: Liberalismus a socialismus. Tato úvodní pasáž nabízí řešení problému ekonomické racionality, tím měl být ekonomický liberalismus.¹⁰ Dle Misesova názoru prostor pro zvyšování ekonomické efektivity a racionální rozhodování jednotlivců existuje pouze v systému, založeném na osobní svobodě člověka

7 V tomto lze spatřovat odkaz na druhý spor o metodu – o hodnotících soudech. Spor se vedl o to, zda je ekonomie vědou etickou a normativní, tedy zda jí přísluší formulovat doporučení pro hospodářskou a sociální politiku. Nebo zda se jedná o vědu pozitivní, hodnotově neutrální. Dále byla předmětem sporu otázka metodologická. Srov. Marek LOUŽEK, *Spor o metodu mezi rakouskou školou a německou historickou školou: nejvýznamnější metodologický spor v dějinách ekonomie*, Praha 2001.

8 Ludwig von MISES, *Die Gemeinwirtschaft: Untersuchungen über den Sozialismus* [online]. 2. Jena: Gustav Fischer, 1932 [cit. 2021-01-10]. Dostupné z: https://cdn.mises.org/Die%20Gemeinwirtschaft_2.pdf (19. 1. 2023).

9 Předmluvu k českému vydání napsal ekonom Dominik Stroukal. Americké vydání z roku 1981 opatřil úvodním slovem F. A. Hayek a první americké vydání (1951) a druhé německé (1932) obsahuje předmluvy z pera L. Misesa.

10 Šířeji je obhajoba liberalismu rozpracována v autorově díle: Ludwig von MISES, *Liberalismus*, Praha 2019.

a možnosti osobní realizace v prostředí malého státu, který pouze dohlíží na dodržování pravidel a bezpečnosti. Důraz na jednotlivce se opírá o použitou metodologii. Autor přistupuje k problematice z pozice metodologického individualismu, mimo rakouskou školu známého například i z filosofie Karla Poppera.

Část druhá: Ekonomika socialistické komunity, pojednává o hlavních problémech socialismu jakožto hospodářského systému. Mises v prvé řadě definuje podstatu ekonomické aktivity, za niž považuje veškeré lidské jednání vedoucí k uspokojení lidských potřeb ve světě omezených zdrojů. Pro svoji analýzu nejprve vychází z předpokladu, že došlo k naplnění Marxova postulátu a že s jistotou přírodního zákona byl kapitalismus smeten na celém světě. V takovém stavu však nemůže socialismus existovat, poněvadž neumožňuje ekonomickou kalkulaci.

Dalším ekonomickým nonsensem je pro autora pracovní teorie hodnoty. Systém, který uznává práci jako jediný hodnototvorný prvek, nepřijímá zákon klesajících výnosů ani skutečnost omezení přírodních výrobních faktorů. To automaticky vede k jeho vyčerpání a posléze k nefunkčnosti. Ovšem i v případě existence socialismu jen na určitých místech Země je jeho ekonomická racionalita zásadně omezena. Zásadním aspektem nižší efektivity socialismu je absence motivace. Fourier sice píše, že „pokud budou pracovníci vykazovat nedostatek snahy, stačí je rozdělit do skupin. Mezi skupinami okamžitě vypukne dravé soutěžení, které zdvojnásobí energii všech jednotlivců a vzbudí mezi nimi vášnivou vytrvalost v práci“ (s. 180). Mises proti tomu uvádí prostý, leč pravdivý protiargument a to, že stužky a ocenění úderníků nejsou pro většinu lidí hodnotou, která by dlouhodobě motivovala k vyššímu pracovnímu nasazení. Na tomto místě zároveň krystalizuje zásadní problém všech socialistických teorií: Socialisté operují s člověkem, jaký by měl být, Mises pracuje s člověkem takovým, jakým je, tedy i se spoustou jeho chyb, které teoretici utopí jen neradi přenášejí do svých vysněných světů.

Neefektivita není v každém případě problémem pouze pracujících na nižších úrovních. Ani vedení průmyslových konglomerátů není v socialismu hmotně zainteresováno, aby zásadním způsobem snižovalo náklady, inovovalo výrobky a dosahovalo tak díky zvýšené efektivitě podnikatelského zisku.¹¹ Výše uvedené argumenty se ukázaly aplikací socialismu ve dvacátém století jako pravdivé. Žádný centrálně plánovaný systém nezmnožil výrazným způsobem bohatství svých obyva-

---

11 Pozorný čtenář si jistě v tomto ohledu vzpomene na porevoluční spis Zdislava Šulce: *Ke kritice politické ekonomie socialismu*, který rozebírá efektivitu socialistického hospodářství ex post. Šulc charakterizuje funkci socialistického podniku na principu obráceného minima. Zdislav ŠULC, *Ke kritice politické ekonomie socialismu*. Praha 1990.

tel, což je zvláště viditelné především ve srovnání někdejších evropských socialistických diktatur s kapitalistickými státy Západu. Přírůstky HDP socialistických států byly irelevantním argumentem vzhledem k enormně extenzivnímu rozvoji jejich hospodářství. Socialismus neposkytoval obyvatelstvu možnost uspokojení potřeb, které rozlišní jednotlivci mají.

Mimoekonomickým argumentem socialistů je návrat do zlatých časů. Tato v každé době opakovaná mantra intelektuálů dle Misesa kulhá na obě nohy v tvrzení, že prvobytně pospolná společnost představovala ideální uspořádání pro všechny své členy i co se týče rodinného života či volné lásky. Autor argumentuje skutečností, že vztahy v pravěkých společenstvech determinovalo užití síly. Tedy, že žena neměla možnost volby, kam se bude její život ubírat, jak tvrdí socialističtí teoretikové. Naopak žila jako slabší jedinec v moci muže, který si ji většinou uzurpoval. Prvobytně pospolnou společnost marxistické teorie Mises naopak nazývá dobou násilí, přičemž princip násilí uznával pouze muž.

Ve třetí části knihy autor polemizuje s údajnou nevyhnutelností socialismu. Poukazuje na rozličné diskrepance mezi socialistickou teorií a její reálnou aplikací. Je třeba zmínit například Marxovo teoretické tvrzení, že socialismus nastane s nevyhnutelností přírodního zákona, a to především v nejrozvinutějších průmyslových státech. Prvním socialistickým státem se však stalo zaostalé Rusko následované státy agrárními či těmi s méně rozvinutým průmyslem. Ostatně nejrozvinutější část světa, která padla do područí komunistických stran, bylo východní Německo a Československo. Misesův argument proti nevyhnutelnosti socialismu je dělba práce, kdy na vzájemném obchodu bohatnou všichni členové společnosti. Konkrétním argumentem je přenos principu komparativních výhod na jednání jednotlivců. Je úsměvným paradoxem, že zde Mises odkazuje mimo jiných na Ricarda (s. 297), jehož pracovní teorie hodnoty byla používána marxistickou ekonomikou.

Za zavádějící shledává Mises i marxistickou interpretaci historie. Nejenže teorie fází nejsou k ničemu,¹² ale jsou zavádějící v tom, že vykládají historický vývoj jako kontinuální proces. Historie přece nepostupuje neustále vpřed v určité linii a žádný národ nepostupuje krok za krokem po týchž schodech. Stejně tak je pro něj nesmyslné Marxovo tvrzení, že „ruční mlýn vytvořil feudální společnost, parní mlýn vytvořil společnost průmyslových kapitalistů“ (s. 305). Dle Misesa se jedná

---

12 Nutno dodat, že ani s teorií fází nepřišel Marx jako první, vypůjčil si ji od německé historické školy. Ekonom Friedrich List navrhl již v díle *Národní systém politické ekonomie* z roku 1841 stádia hospodářského vývoje národů: divoštství, pastýřství, stádium zemědělské, zemědělsko-průmyslové a zemědělsko-průmyslově-obchodní. Srovnej: Friedrich LIST, *Das nationale System der politischen Ökonomie*, Stuttgart/Tübingen 1841.

o obrácení problému, rozvoj techniky je závislý na společenských podmínkách a na dosažené úrovni společenské dělby práce.

Socialismus jako morální imperativ je tématem čtvrté části knihy. V první fázi tu autor vystupuje jako zásadní obhájce eudaimonismu. Tvrdí, že nejen socialismus ale i další ideové proudy, mimo liberalismu, jsou antieudaimonistické, protože dle nich „morálně“ neplyne z uspokojení jednotlivce. Vyvrací však pohled na eudaimonismus jakožto egoismus. „Když je ohrožena existence společnosti, je v zájmu každého jednotlivce podstoupit i to nejvyšší riziko pro odvrácení destrukce. Ani vyhlídka na smrt ho při tomto pokusu nemůže odradit“ (s. 403). Proti morálce církevní, jejíž vliv na společnost chápe jako antiliberalní, staví Mises racionalismus. Dle jeho názoru církev předpokládá, že „teokracie je možná pouze v socialistické společnosti“ (s. 427). Taková premisa však zůstává lichá, pokud si uvědomíme, jaký byl osud církví v socialistických zemích.

Pátá část knihy popisuje metodu neradikálních socialistů, kterou Mises nazývá „destrukcionismus“. Za něj považuje spotřebu kapitálu, přeměnou na spotřební statky. Vychází z premisy, že čím větší je kapitálový fond, tím větší je i mezní produktivita práce a tím vyšší jsou mzdy. Dstrukcionismus lze vnímat jako proces, ve kterém socialistické ideje získávají navrch. V této části knihy se Mises zdá být z hlediska současné doby poněkud radikálnějším, pokud totiž za metody destrukcionismu považuje například i pracovní legislativu, pojištění v nezaměstnanosti či povinné pojištění sociální.

Z hlediska historické vědy je zajímavou částí Misesova díla také závěrečná část, epilog. Sepsána byla v padesátých letech minulého století. Na rozdíl od polemiky s marxistickou teorií se tu jedná o zhodnocení aplikací socialistické teorie v praxi. Mises sleduje „prosáknutí idejí socialismu“ ve třech státech a čtyřech obměnách. Prvním státem je Německo, kde Ludendorffova válečná ekonomika v Německu představovala první etatistický systém, na nějž po výmarském intermezzu navázalo nacistické Německo. Druhým případem je italský fašismus a třetí obměnou, přímo se odvolávající na marxismus, Sovětský svaz. Ačkoli první tři zmíněné případy nepředstavují přímý odkaz na učení Marxe a Engelse, jedná se o socialistické systémy.

Mises byl pozorným pozorovatelem tehdejšího dění. Dle jeho pozorování se rozlišení socialismu a komunismu, jako vývojových fází, vztahujících se k teorii o nižší a vyšší fázi komunismu, poprvé objevilo v programu Komunistické internacionály z roku 1928. Účel tohoto rozlišení spatřuje v evidentním hospodářském zaostávání Sovětského svazu a nenaplnění slibu komunistického ráje na zemi: k plnému

uspokojení potřeb docházelo jen u úzké skupiny nomenklaturních kádrů, nikoli u všech členů společnosti, jak tomu mělo v socialistickém státě teoreticky být.

Ideální stádium – komunismus – muselo být dosaženo přes mezistupeň socialismu, který lze vnímat jako transformační systém mezi kapitalismem a komunismem. V nižší fázi komunismu, dle Stalina v socialismu, ještě existují mzdové disproporce. Teprve poté co v socialismu bezprecedentně vzroste bohatství, budou mít všichni členové podobný životní standard jako držitelé důležitých úřadů. Tolik ke stalinské apologii ekonomické neefektivnosti socialismu.¹³

Četba recenzovaného díla přináší čtenáři i další užitek. Nazval bych ho uvědoměním četbou. Hospodářský historik, zkoumající témata mikroekonomická, by měl mít na paměti implicitní závěry *Socialismu*. Člověk v socialistickém režimu neztratil jen osobní svobodu, svobodu pohybu či svobodu slova. Ztratil i svobodu ekonomického jednání. Jako spotřebitel přestal existovat. Vzhledem k centrálně plánovaným cenám i množství výrobků přestal být spotřebitel nejvyšším činitelem, rozhodujícím o tom co, v jakém množství a za jakou cenu se bude vyrábět a poskytovat. V druhé řadě ztratil člověk i svobodu rozhodovat o způsobu své obživy. Nejen, že po průchodu vzdělávacím procesem býval člověk přidělen na konkrétní pracovní místo. Neměl ani možnost vlastní realizace, a to ani v případě, že by přišel s průlomovým nápadem.¹⁴

Mises se obhajobou svobody jednotlivce dostával do konfliktu s katedrovými socialisty již za svého univerzitního působení. Je však s podivem, že i přes mnohokrát opakované pokusy o aplikaci marxistických dogmat do řízení společnosti a jejich následném selhání se v akademickém prostředí nadále nachází mnoho katedrových socialistů. Není tedy divu, že krvavé počínání bolševiků se setkalo s entuziastickou odpovědí zejména mezi „zdegenerovanými literáty a salónními intelektuály“ (s. 562). Ideje, omezující svobodu jednotlivců jsou populární i v době současné, přičemž stále existuje jen hrstka akademiků, kteří vytrvale hájí právo na svobodné rozhodování o vlastním životě.

Misesův *Socialismus* je dodnes ojedinělým dílem, které je argumentačně vyspělé a zároveň obhajující široké spektrum lidských svobod proti totalitárním ambicím.

Marek Skála

---

13 Problematiku blíže analyzuje Jiří SUK, *Veřejné záchodky ze zlata: konflikt mezi komunistickým utopismem a ekonomickou racionalitou v předsrpnovém Československu*, Praha 2016.

14 V případě perestrojkového individuálního poskytování služeb nelze z hlediska ekonomie vůbec hovořit o podnikání.